BALLADE DES DAMES DU TEMPS JADIS[1]. O PERSPECTIVĂ INTERPRETATIV-TRADUCTIVĂ A VARIANTELOR ÎN LIMBA ROMÂNĂ ALE POEMULUI VILLONESC

MIHAELA MUNTEANU SISERMAN
Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca
Centrul Universitar Nord Baia Mare

1. Preliminarii la o teorie a traducerii

Traducerea reprezintă, în primul rând, o *practică,* determinată de competența și de performanța lingvistică a traducătorului, dar, în egală măsură, și de *intuirea* soluțiilor pe care încearcă să le propună.

În funcție de tipul de texte supuse actului traducerii (literare, tehnice, științifice, juridice, economice etc.), traducătorul trebuie să aleagă *tipul de traducere*; altfel spus, tipologia textuală[2] condiționează și determină tipul de traducere. Această sarcină este cu atât mai dificilă pentru traducătorul unui text literar (aparținând genului liric cu formă fixă), cu cât el trebuie să realizeze procesul: «transposer, ré-écrire le texte [de départ], créer un univers parallèle à celui de l'écrivain / du poète, un univers qui soit accessible à l'horizon culturel et linguistiuqe de ses lecteurs» (Anda Rădulescu, 2005: 230). Din acest punct de vedere, traducătorul devine, în felul său, un creator.

În ceea ce privește domeniul teoriei traducerii, transpunerea unei opere literare într-o altă limbă decât cea în care a fost redactată inițial devine o *lectură plurală.* Astfel, orice traducere conține „urmele" subiectivității receptorului (-interepret) - traducător, care are ca punct de plecare în actul lecturii – interpretării – traducerii operei un univers real sau fictiv, raportat la organizarea „texistențială". Prin actul traducerii, acesta încearcă să (re)constituie coerența originară într-o manieră aleatorie și relativă, în funcție de propria lui viziune și de modul de reprezentare a lumii, de capacitățile și disponibilitățile sale culturale, literare, sau chiar de performanțele lui prozodice (în cazul genului liric). De aceea, traducerea unei poezii devine o provocare

[1] Prezentul studiu reprezintă o revizuire a unui articolul publicat de autoare în 1998 (vezi Bibliografie).

[2] Pentru o tipologie textuală, vezi J. M. Adam (2005).

BDD-V4328 © 2017 Editura Sitech
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:51:51 UTC)

pentru orice traducător, rescrierea textului liric într-o altă limbă presupunând două componente :

(i) o competență poetică *înnăscută* (pe care o putem numi talent, har, vocație);

(ii) o competență poetică *dobândită* (prin orice act cultural, literar etc.).

2. Traducerea în limba română a variantelor poemului *Ballade des dames du temps jadis*

În prezentul studiu ne-am oprit asupra a șase variante ale traducerii în limba română a poeziei *Ballade des dames du temps jadis*, a poetului medieval francez François Villon și ne propunem să analizăm, dintr-o perspectivă comparativă, ceea ce este specific pentru fiecare dintre variantele interpretate, comparându-le cu textul de origine.

Analiza interpretativă este realizată strofă cu strofă, într-o anumită cronologie (vizibilă, de altfel, la nivelul rafinamentului stilistic de la varianta propusă prin raportare la cea / cele anterioară / (e) și încearcă să surprindă asemănările și diferențele de la un traducător la altul. Este vorba despre variantele propuse în limba română de Neculai Chirică (T1), Zoe Verbiceanu (T2), Dan Botta (T3), Romulus Vulpescu (T4), Francisc Păcurariu (T5) și Al. Alexianu (T6).

Fiecare variantă românească a traducerii va fi notată de la **1** la **6**, dublată de numărul strofei. Pentru exemplificare, cifra **1.1.** va corespunde traducerii primei strofe în varianta lui N. Chirică; **2.5.** – strofa a doua în traducerea lui Fr. Păcurariu; **3.4.** – strofa a treia, aparținând traducerii lui R. Vulpescu etc.

a) Traducerea titlului baladei

Diferențele de traducere apar încă din titlu, cu puternice conotații diferențiatoare de la un traducător la altul:

TS (Text-sursă): *Ballade des dames du temps jadis*

TȚ (Texte-țintă): T1: *Balada doamnelor din alte vremuri*

T2: *Balada doamnelor de odinioară*

T3: *Balada doamnelor de altădată*

T4: *Balada doamnelor din vremea de odinioar'*

T5: *Balada domniţelor de odinioară*

T6: *Balada doamnelor de altădată*

Dacă primul traducător preferă structura nominală *din alte vremuri* (*d'autres temps*) pentru determinantul *jadis*, toți ceilalți păstrează, la acest nivel, structura titlului original: *de odinioară* la T2, T4 (sub o formă arhaizantă) și T5, iar T3 și T6 optează pentru o variantă sinonimică: *de altădată*.

Doar în varianta propusă de T5, „doamnele" (*les dames)* baladei sunt traduse prin *domniţe*. În limba română, ***domniţă***[3] desemnează o prințesă, dar cu puternice conotații autohtone și arhaizante totodată.

[3] „(În trecut) fiică (sau mai rar) soție de domn; prințesă" (*dexonline, s.v.*).

BDD-V4328 © 2017 Editura Sitech
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:51:51 UTC)

„Proba” la care este supus traducătorul este cu atât mai dificilă cu cât prin varianta pe care o propune acesta încearcă să (re)construiască sensul / sensurile textului scris în limba sursă, ca mai apoi să îl / le transpună, filtrate prin propria viziune, în limba-țintă, păstrând spiritul, atmosfera originalului. Pentru a face cât mai natural poemul (re)construit și a-l aduce cât mai aproape de cititorul limbii-țintă, traducătorii populează spațiul fictiv (ficțional) cu personaje autohtone. Adesea, grefând opera pe un sol (cultural) străin, traducătorii fac referințe la obiceiuri, personaje, întâmplări etc. proprii culturii „adoptive”.

b) Strofa I

1.1. În varianta propusă de Neculai Chirică, echivalentul cuvântului *pays* din primul vers este tradus în română prin forma de plural al lexemului *meleag*:

fr. *Dites-moi où et en quel pays*

rom. *Pe ce meleaguri unde mi-s.*

Traducătorul adaugă, din rațiuni prozodice, în următorul vers, sintagma *cald încânt*, ce nu există la Villon, dar care îi va permite o rimă *suficientă* cu substantivul românesc *orând,* puternic conotat arhaic, din versul al patrulea.

Cousines germaines[4] „trece” în limba română fără nicio dificultate traductologică: *Ce-s* ***vere bune***. Pentru următoarele două versuri, *Echo parlant quand bruit on mène / Dessus rivière ou sur étang*, varianta românească se îndepărtează de original și preferă locativul *spre larg*, circumstanțialul întărind atfel ideea de întindere, de vastitate [marină], păstrându-se, astfel, din versiunea originală, semul acvatic.

1.2. În varianta propusă de Zoe Verbiceanu, *le pays* din varianta originală a *Baladei* devine un *ţărm ferice*, determinantul adjectival contribuind, încă dintru început, la instituirea atmosferei de familiaritate în care viețuiesc *frumuseţi strălucitoare*. Personajul feminin din mitologia latină – *Flora, la belle Romaine* – est „trimis” din al doilea vers (din TS) în versul al șaselea (în TȚ), în timp ce *Thaïs* (*Taisa*) devine *mîndră floare*. Traducătoarea își ia o anumită libertate de adaptare în procesul de traducere / interpretare a poemului medieval. Pentru *Flora*, de exemplu, „descendența sa romană” este marcată prin *scump vlăstar roman*. *Echo* și *Archipiades,* precum și ideea de frumusețe supraomenească lipsesc în totalitate din versiunea românească.

1.3. Nota arhaică a variantei propuse de Dan Botta se impune încă de la primele două versuri:

Ci spune-mi unde-n ce cuprins / E Flora râmleanca frumoasă.

Puternica încărcătură arhaică este surprinsă în română prin folosirea derivatului nominal / adjectival relațional, ce are la bază oiconimul *Râm,* denumire arhaizantă a numelui orașului Roma, care reprezintă totodată o „ieșire” inspirată pentru a traduce ideea de romană (locuitoare a Romei).

[4] „Les enfants de frères ou de sœurs des parents (http://www.cnrtl.fr/lexicographie/cousin)” este echivalentul românesc pentru colocația *veri primari, vere primare.*

BDD-V4328 © 2017 Editura Sitech
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:51:51 UTC)

La cousine germaine Archipiades devine *vara ei duioasă*, sens uşor glisat, dar care nu aduce vreo „atingere" fidelităţii textului original (ideea de înrudire sanguină este păstrată).

Eho cântând pe râuri şi-ntinsori traduce, cu justeţe, *rivière et étang*. Calificarea de *beauté surhumaine,* atribuită lui Echo, ia în română forma unui adverb, cu valoare de superlativ: *dumnezeieşte de frumoasă*. Astfel, într-un plan pur semantic, supraumanul şi divinul, asociate cu frumuseţea, devin echivalente (tot ceea ce nu poate fi perceput de simţul comun şi care se găseşte deasupra aptitudinilor şi capacităţilor lumii omeneşti atinge supranaturalul şi, prin extensiune, divinitatea).

1.4. În traducerea lui Romulus Vulpescu, atmosfera baladei este degajată încă din primul vers, traducătorul propunând prin propria variantă vocabule cu o puternică încărcătură conotativă de localizare spaţială românească: *le pays* din versul proeminal villonesc se metamorfozează, prin traducere, în *plai*. Personajul mitologic *Flora* îşi găseşte un corespondent indigen *Floare(a*). Verele primare Archipiades şi Thaïs devin *mlădiţe cosângene*.

Echo nu lipseşte din varianta lui Vulpescu, fiind prezentă însă într-un spaţiu cvasi-românesc, cronotopul conturat de balada villonescă *rivière et étang* fiind asimilat şi potenţat, în acelaşi timp, de *poiene, iaz* sau *tăpşan*.

Echó ce auie-n poiene, / De chemi la iaz sau pe tăpşan.

Nota arhaică este marcată, deopotrivă, prin utilizarea unor forme gramaticale: de exemplu, conjuncţia *au,* cu echivalentul modern *sau*. Frumuseţile supraomeneşti evocate de Villon sunt întru totul redate prin construcţia *frumuseţi nepământene*.

1.5. Versiunea propusă de Fr. Păcurariu începe printr-o interogaţie retorică, prezentă, de altfel, în toate variantele, cu excepţia primelor două versuri care se îndepărtează puternic de textul original, luând o turnură personalizată.

Cine-mi va spune tainica poveste / *a umbrelor cu vremea spulberate* ? Flora devine aici *mîndria Romei, Flora, unde / Îi înfloreşte coapsa primăvara.*

Echo nu este numită prin apelativul său, dar numele acesteia poate fi recuperat, prin activarea cunoştinţelor enciclopedice, din descripţia definită *zîna tristă-a sprintenelor unde*. Thaïs şi Archipiades lipsesc, dispărute sub „povara" umbrelor spulberate de trecerea implacabilă a timpului.

1.6. *Le pays* din textul-sursă îşi regăseşte corespondentul din limba română, *ţară*, în varianta propusă de Al. Alexianu:

Spune-mi unde-n care ţară.

Ideea de spaţiu nedeterminat continuă în al doilea vers din varianta românească prin prezenţa cuvântului *tărâm*, a cărui ocurenţă este justificată (şi) din raţiuni prozodice (rima cu versul următor):

Pe ce ascuns tărâm / e zeiţa de la Râm, zeiţă al cărei nume este menţionat în al patrulea vers: *Flora mîndră şi fecioară*; Echo, Thaïs şi Alcibiades sunt doar numite,

BDD-V4328 © 2017 Editura Sitech
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:51:51 UTC)

fără nicio altă referință suplimentară. Această enumerare nu este folosită decât pentru a permite întrebarea generică: *Unde sunt?*

Aparținând genului liric cu formă fixă, structura baladei conține un refren care separă strofele propriu-zise. Refrenul villonesc, devenit un adagio, dincolo de timp: *Mais où sont les neiges d'antan?* îmbracă diferite forme în variantele analizate:

T1: *Dar unde sunt zăpezile de altădată?*

reprezintă varianta cea mai fidelă cu originalul și este formula care a sfârșit prin a se impune în fața tuturor celorlalte versiuni:

T2: *Dar zăpada celui an?*

Față de varianta originală, dar și în raport cu T1, *zăpezile* (*les neiges*) devin *zăpada* (valoarea generică pe care o conferă articolul din forma de plural fiind păstrată și de forma articulată de singular), iar determinarea adverbială *d'antan* își găsește un echivalent temporal, exprimat printr-un determinant substantival, conservând astfel valoarea nedeterminată *celui an*.

T3: *Dar unde-s marile ninsori?*

Adjectivul antepus (absent din varianta originală) marchează și accentuează ideea de abundență, dar totodată, într-un registru figurat, apăsarea „poverii" unui timp trecut, pe care o poate resimți ființa umană, aproape dispărut, din care nu rămâne decât amintirea. O altă diferență față de forma inițială este (cvasi)sinonimul cuvântului *zăpadă – ninsoare*[5], traducătorul recurgând la acest lexem pentru a surprinde acțiunea ninsorii în dinamică. Din perspectiva semantico-referențială, diferența între *ninsoare* și *zăpadă* este echivalentă cu diferența dintre *acțiune* și *rezultat*.

T4: *Dar unde-i neaua de mai an?*

Un alt termen sinonimic al cuvântului *zăpadă* este *nea*. Dicționarele explicative îl înregistrează ca învechit, dialectal și utilizat cu precădere în registrul poetic. Acestor trăsături semantice și stilistice am putea să le adăugăm ideea de evanescență, imponderabilitate, în comparație cu termenul generic *zăpadă,* care, la o analiză semică, s-ar putea caracteriza (și) prin trăsătura distinctivă [+densitate, +greutate]. Atmosfera arhaică este întărită de prezența cuvântului *mai,* care evocă un eveniment ce aparține unui timp trecut (semnificație pe care limba română actuală nu o mai înregistrează).

T5: *Dar unde-i neaua de odiniară*?

Refrenul villonesc „trece" în română păstrând turnura arhaică (și poetică, în același timp), prin prezența lexemelor *nea* și a deteminării adverbiale temporale *de odinioară*.

T6: *Dar zăpada de-astă iarnă unde-o fi?*

Este singura variantă care restrânge sfera semantică temporală la iarna trecută, ultima iarnă, idee exprimată prin ocurența adjectivului pronominal demonstrativ antepus: de astă iarnă.

[5] „Faptul de a ninge; cădere a zăpezii" (*dexonline, s.v.*). Substantiv derivat pe o bază verbală: *(a) ninge – nins – ninsoare*.

BDD-V4328 © 2017 Editura Sitech
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:51:51 UTC)

c) Strofa a II-a

Toate variantele româneşti analizate surprind, pe de o parte, povestea de iubire interzisă dintre cele două personaje, devenite legendare, *Héloïs* şi *Abelard*, iar pe de altă parte, obiceiul unei anumite regine (nenumite) şi care, conform cronicarilor, îi seducea pe trecători, iar apoi îi arunca în Sena.

2.1. *La très sage Héloïs* devine în versiunea lui N. Chirică ***mintoasa*** *Helois* (*mintos* – termen popular, derivat pe o bază nominală *minte*). În versurile baladei villoneşti, Pierre Esbaillart a fost *chastré et puis moine à Saint-Denis*, suferinţă cauzată de pasiunea sa interzisă (cel puţin aşa consemnează tradiţia). Versiunea românească „îndulceşte" destinul dramatic al personajului:

De dragul cui, ***scornit*** *şi-nfrânt / Pierre Esbaillart, la Saint-Denys / Purtă monahicesc veşmânt?*

În limba română, verbul *a scorni* nu traduce de departe o aşa severă pedeapsă[6].

La reine este evocată prin apelativul *Doamna,* care l-a aruncat într-un sac în Sena pe un anume Buridan[7] (probabil, din menţiunile cronicarilor, rectorul Universităţii din Paris în jurul anului 1300).

…mormânt făcu din ***Sena-nvolburată*** */ Lui Buridan…*

2.2. Povestea nefericită de iubire a lui Abelard este redată aproximativ şi în această versiune. Aflăm doar că acesta a iubit-o într-un mod nefericit pe cea de care nimeni nu îşi mai aduce aminte (Heloisa nu este numită; la fel şi regina, evocată prin sintagma nominală descriptivă *acea necruţătoare care puse să omoare / Pe sărmanul Buridan / În a Senei grea vâltoare*.

O altă diferenţă, în raport cu varianta originală, este descrierea fluviului Sena, nonparticipativ la actul ucigaş (o turnură complet neutră la Villon: *dans un sac en Seine*), devine *Sena-nvolburată* (în versiunea T1), respectiv *În a Senei grea vâltoare* (la T2).

2.3. *La très sage Héloïs* „trece" sub o structură fidelă în limba română; de asemenea, cazna la care este supus personajul Abelard este evocată prin adjectivul postverbal, aparţinând unui registru popular *scopit*:

Şi prea-nţeleapta Helois / din vina cui ***scopit*** *rămas-a…*

---

[6] În mai multe reproduceri „pudice", mai ales în manualele şcolare franceze, verbul *châtrer* („a castra") este înlocuit de verbul *châtier* (...) (!), mult mai ambiguu, dar care surprinde ideea de pedeapsă; din punct de vedere prozodic, verbul românesc se dovedeşte a fi relativ confortabil, în varianta traducerii.

[7] Din menţiunile cronicarilor, Jean Buridan a fost rectorul Universităţii din Paris în jurul anului 1300. Filozof scolastic şi logician, de sorginte aristotelică (vezi Ruello, 2017), a rămas cunoscut posterităţii (numele lui) prin expresia *măgarul lui Buridan*, folosită pentru a caracteriza o persoană care, având posibilitatea să opteze între două oportunităţi / posibilităţi, ezită, pierzându-le pe amândouă.

BDD-V4328 © 2017 Editura Sitech
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:51:51 UTC)

Locuțiunea verbală *a îmbrăca rasa* completează și potențează atmosfera medievală, păstrând spiritul textului original: culoarea locală, suflul liric particular.

Regina (personaj ambiguu) se regăsește în transpunerea românească în forma substantivului *crăiasa* (feminin al substantivului *crai*, sinonim cu *împărat, rege, domnitor*, cu o utilizare poetică sau în basme), prin care este redată coloratura locală a spațiului românesc. Buridan nu mai este aruncat într-un sac, ci traducătorul optează pentru un element din registrul pescăresc, *plasa,* care îi va permite rima cu termenul din versul anterior, *rasa*. Sena nu mai este prezentă, iar martorul la actul ucigaș al reginei este un râu oarecare.

2.4. Traducătorul R. Vulpescu reia termenul *scopit*, păstrând fidel versurile poetului medieval, iar Abelard este supus canoanelor monahale.

Regina, numită *Doamna*, este evocată prin pedeapsa aplicată *cu toane* lui Buridan, aruncându-l în Sena, care nu este impasibilă la supliciile acestuia, ci *în bulboane*.

2.5. Versiunea lui Păcurariu ne devoalează pasiunea care îl bântuie pe Abelard și pe iubita acestuia (nenumită în această variantă). Regăsim un Abelard *castrat şi mut*, care pentru iubirea lui *de dor se surghiuni… în aspră sihăstrie.*

Al doilea laitmotiv, cel al lui Buridan, este evocat prin același episod al *pieirii în verdea undelor bulboană*. Fără să mai fie numită, Sena pare să devină complice la pedeapsa implacabilă a reginei.

Unde-i regina ce-şi momi, să piară, / Iubitu-n verdea undelor bulboană?

2.6. Pentru ultima versiune a traducerii celei de-a doua strofe, traducătorul se mulțumește să relateze că Abelard, întristat, s-a dus la mănăstire pentru frumoasa Heloisa:

Unde-i Helois frumoasa / pentru care odinioar' / întristat a-mbrăcat rasa / de Călugăr Abelard?

Cât despre Buridan, acesta a fost aruncat înlănțuit, la ordinele Doamnei, într-un curent de apă, și acesta nenumit.

Doamna care porunci / Ferecat, în val, să cadă / Buridan…?

d) Strofa a III-a

A treia octavă[8] este dedicată altor celebrități feminine de odinioară, regine, ducese etc., enumerarea încheindu-se prin evocarea Ioanei d'Arc sau în fața Fecioarei suverane, strofă care se închide cu același refren: *Mais où sont les neiges d'antan ?*

Asemeni zăpezilor care dispar odată cu sosirea primăverii, toate aceste figuri mărețe dispărute „se topesc" în negura timpului.

3.1. Față de textul francuzesc, traducătorul adaugă două elemente suplimentare:

La reine Blanche comme lis devine un *crin deschis*, iar *Berthe au grand pied* transpare ca *Lungana Berthe*, adjectivul românesc redând, mai degrabă, peiorativ, ideea de *grand pied.*

[8] „Strofă alcătuită din opt versuri" (*dexonline, s.v.*).

BDD-V4328 © 2017 Editura Sitech
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:51:51 UTC)

Sunt evocate rând pe rând celelalte celebrităţi uitate de memoria colectivă, mai puţin *Jeanne, la bonne Lorraine que les Anglais brûlèrent à Rouen*. Traducătorul optează pentru un transfer onomastic – *Jehanne* –, cu toate că în română numele personajului istoric-legendar este consacrat prin varianta sa franceză *Jeanne d'Arc* sau prin cea românească *Ioana d'Arc*, denominativ sub care, probabil, este redată mai bine coloratura arhaică medievală. Versiunea românească nu îi menţionează pe cei care au ars-o, în schimb este amintită pedeapsa prin ardere pe rug la care erau supuşi cei acuzaţi de erezii, completând, astfel, imaginea tragică a episodului istoric: *pe-un rug de flăcări*.

Fecioara Maria este invocată cu un apelativ de sorginte religioasă, folosit îndeosebi de tradiţia creştin ortodoxă:

Prea Curată[9] */ Unde-s acum ? .... Dar unde sunt / Zăpezile de altădată?*

3.2. Pentru această versiune, ordinea personajelor invocate este răsturnată. *Blanche comme lis* apare sub formula:

Şi acea privighetoare / Blanşa – cu cosiţi de spice. Calităţile ei vocale, care în varianta originală *chantait à voix de sirène*, sunt asociate *privighetorii*, pasăre renumită pentru trilurile sale.

Berthe, au grand pied este pictată fidel: *Berta – cu prelungi picioare*.

La bonne Lorraine suferă o inocentă „deformare", fiind numită *a mai mândră din fecioare,* cu referire la supranumele pe care personajul legendar îl are în tradiţia franceză şi nu numai *la Pucelle d'Orléans* (*Fecioara din Orleans)*.

La Vierge apare în versiunea românească tot cu un apelativ impus de tradiţia creştină, mai ales în anumite pricesne şi / sau cântece mariane dedicate Fecioarei: *Maică Îndurătoare.*

3.3. Traducătorul Dan Botta comite o „trădare" asumată faţă de versiunea lui Villon, prin asemănarea / comparaţia lui Blanche cu floarea de cais, a cărei floare este… roz (!), şi nu albă, precum floarea de crin (reiterare a cromaticii conţinute de apelativul Blanche).

Apoziţia caracterizantă *Picior-Lung* pentru Berta este destul de obscură pentru a vedea o calitate sau un defect.

Haremburgis în Maine bănească traduce ideea de personaj bogat, prin trimitere la demnitatea de *ban*[10], iar *bănească*, soţia acestuia. Apelativul *crăiasă,* asociat personajului Blanche, transpune pe teren indigen acest vitraliu de epocă tipic franceză. Aceeaşi idee este sugerată de versurile următoare:

*Ioana, ţăranca vitează / Ce-au ars-o **anglii** în vâltori*.

---

[9] (După vsl. *prĭečista*). Precista, Maĭca Domnuluĭ (*dexonline, s.v.*)**.**

[10] (În Evul Mediu, în Ţara Românească) titlu purtat de dregătorul delegat de domn la guvernarea Olteniei; (şi în forma *mare ban*) primul demnitar în ierarhia dregătorilor (*dexonline s.v.*).

BDD-V4328 © 2017 Editura Sitech
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:51:51 UTC)

Reținem antroponimul *Ioana*, echivalentul românesc al lui *Jeanne*, iar pentru a denumi „l'engeance saxone", traducătorul recurge la un termen datând din timpuri medievale – *anglii* – accentuând culoarea de altădată.

La Vierge își găsește echivalentul în apelativul *Împărăteasă*.

3.4. În traducerea propusă de R. Vulpescu, *Blanche* trece sub forma unui prenume autohton *Blanca*:

Dar Blanca-Doamna, crin în floare / Ce îngâna cu viers de zână.

Această transpunere pare a fi o inspirată opțiune pentru echivalarea, în plan semantico-referențial, a *sirenei*, din varianta originală, cu *zâna,* ambele entități aparținând universului mitologic / fabulos.

Este singura variantă în care Ioana d'Arc este numită explicit, prin apelativul cu care personajul istoric este cunoscut de locutorii români: *Şi a Ioanei d'Arc ţărână / Mucenită la Ruan?*, iar *La Vierge* este invocată prin *Fecioară Atotstăpână*.

3.5. Este varianta în care traducătorul își ia libertatea să modifice varianta originală, prin adăugarea a două versuri în debutul octavei:

Unde-s cu slava din letopiseţe / Câte nu ies din pâcla amintirii,

adaos care va reconfigura conținutul întregii strofe, singurele personaje care își mai găsesc locul fiind *Blanche* şi *Berthe*, celelalte figuri evocate de Villon devenind:

...câte feţe / s-au şters, năluci, din zarişte privirii, vers care lipsește în versiunea franceză.

Ioana d'Arc este prezentă printr-o referință indirectă, spațiu de trei versuri, cu trimitere la episodul istoric al arderii pe rug:

Pe cea căznită de englezul gâde / Pe rugul din Rouen, mai ieri, fecioară, / Unde-au suflat-o vînturile hâde?

în timp ce invocarea Fecioarei Maria este complet absentă.

3.6. În ceea ce privește traducerea lui Al. Alexianu, aceasta este la fel de liberă ca versiunea analizată anterior. Berthe est *trupeşă şi plină,* iar Blanche nu mai are culoarea de crin, în schimb rămâne *măiastră-n glas, regină*.

Jeanne d'Arc devine *Jehanne din Domremi* (oraș din care este originară), fiind *oferită flăcărilor pradă*.

Catrenul final era conceput ca o dedicație (închinare), prin care, conform cutumelor literare medievale, poetul se adresa prin apelativul *Prince* (*prince du puy)* confreriei căreia îi aparținea:

Prince, vous ne sauriez chercher de toute la semaine / Ni de toute cette année, où elles sont / Sans qu'à ce refrain je vous ramène / Mais où sont les neiges d'antan?

În variantele analizate, dedicația este păstrată (mai puțin în versiunea lui T5), iar substantivul *prinț* din vocativ este echivalat cu diferite formule apelative:

T1: *Pe unde-s, **Doamne**, şi de când, / Nu căuta ! Cheia-i păstrată / În versul meu: ... Dar unde sunt zăpezile de altădată?*

T2: ***Principe**, un fulg, o floare, / Un chip oacheş sau bălan – / Azi e viu şi mîine moare / Ca zăpada celui an!*

BDD-V4328 © 2017 Editura Sitech
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:51:51 UTC)

T3: *De ele, **măre**, ce-ţi mai pasă / Pe unde sunt din alte ori. / Doar viersu-acesta nu te lasă: / Dar unde-s marile ninsori?*
T4: ***Măria Ta**, să nu-ntrebi unde / Au pus, (de-un leat, de ieri) e-n van. / Căci viersul meu îţi va răspunde: Dar unde-i neaua de mai an?*
T6: ***Cneaz mărit**, nu ispiti / Taina… ! Nimeni n-o s-o vadă ! / Spune-mi oare: Cea zăpadă / De-astă iarnă unde-o fi?*

În loc de concluzii

În urma analizei celor şase variante din limba română a *Baladei,* se pot constata importante diferenţe de perspectivă, la nivelul traducerii, al stilului, al inspiraţiei sau al formulei prozodice[11].

Fără a emite anumite judecăţi de valoare, se poate afirma că unele sunt mai puţin reuşite, bune sau excelente, fiindcă traducătorul poate fi uneori mai puţin „inspirat" în soluţia de traducere pe care o propune.

Dar, aşa cum transpare din aforismul italian *traduttore, traditore,* orice traducere devine o „trădare" a textului original, iar sarcina traducătorului este şi mai dificilă, deoarece acesta încearcă prin varianta / variantele sa / sale să fie fidel conţinutului (*i. e.* sensului), dar şi constrângerilor impuse de structurile prozodice echivalente.

Niciodată în întregime terminată şi întotdeauna perfectibilă, traducerea unei poezii „ne se limite pas à un instrument de communication et d'information d'une langue à l'autre, mais aussi d'une culture à l'autre, d'une sensibilité individuelle aux autres. […] Le but de tout traducteur de poésie est de faire oublier au lecteur qu'il se trouve devant une traduction, viser la transparence, le naturel, avoir, ce qu'Henri Meschonnic appelle *la pensée poétique*" (Anda Rădulescu, 2005: 236). În acest *spirit poetic,* traducătorul trebuie / încearcă să transforme lumea poetică originală, un univers semnificant care nu este al lui, ci care aparţine poetului pe care îl traduce, rescriindu-l şi reinventându-l în propriul lui idiom, exerciţiu dublat de grija pentru a păstra şi a rămâne fidel, pe cât posibil, (şi) versificaţiei.

[11] Faptul se susţine cu atât mai mult cu cât cunoscutele *Testamente* ale poetului medieval urmează o *ars combinatoria* care încalcă tiparele canonice medievale, relativ stricte prin specia baladei, dar cu „licenţe de vocabular şi gestică, pitoreşti şi nonconformiste" (Pop, 2017: 47), uneori dificil de redat într-un alt idiom.

BDD-V4328 © 2017 Editura Sitech
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:51:51 UTC)

Anexă

Ballade des dames du temps jadis
(versiunea cea mai veche)

Dites-moi où n'en quel pays
Est Flora la belle Romaine,
Archipïades ne Thaïs
Qui fut sa cousine germaine;
Echo, parlant quand bruit on mène
Dessus rivière ou sur étang,
Qui beauté ot trop plus qu'humaine.
Mais où sont les neiges d'antan?

Où est la très sage Héloïs
Pour qui fut châtré et puis moine
Pierre Esbaillart à Saint-Denis?
Pour son amour ot cette essoine.
Semblablement, où est la roine
Qui commanda que Buridan
Fût jeté en un sac en Seine?
Mais où sont les neiges d'antan?

La roine Blanche comme lis
Qui chantoit à voix de seraine,
Berthe, au grand pied, Bietrix, Aliz,
Haramburgis qui tint le Maine,
Et Jeanne, la bonne Lorraine
Qu'Anglois brûlèrent à Rouen,
Où sont-ils, où, Vierge souvraine,
Mais où sont les neiges d'antan?

Prince, n'enquerrez de semaine
Où elles-sont, ne de cet an,
Qu'à ce refrain ne vous remaine:
Mais où sont les neiges d'antan?

Ballade des dames du temps jadis
(transpunerea modernă)

Dites-moi où et en quel pays
Est Flora la belle Romaine,
Archipïades et Thaïs
Qui fut sa cousine germaine;
Echo, parlant quand un bruit s'élève
Sur une rivière ou sur un étang
Et qui eut une beauté surhumaine
Mais où sont les neiges d'antan?

Où est la très sage Héloïse
Pour qui fut châtré, puis fait moine
Pierre Abélard `a Saint-Denis?
Pour l'amour d'elle il subit ce malheur.
Semblablement où est la reine
Qui commanda que Buridan
Fût jeté en un sac en Seine?
Mais où sont les neiges d'antan?

La reine Blanche comme lis
Qui chantait à voix de sirène,
Berthe, au grand pied, Bietris, Alis,
Haramburgis qui tint le Maine,
Et Jeanne, la bonne Lorraine
Que les Anglais brûlèrent à Rouen,
Où sont-elles, où, Vierge souveraine,
Mais où sont les neiges d'antan?

Prince, vous ne sauriez chercher
de toute la semaine,
Ni de toute cette année, où elles sont,
Sans qu'à ce refrain je vous ramène :
Mais où sont les neiges d'antan?

BDD-V4328 © 2017 Editura Sitech
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:51:51 UTC)

Balada doamnelor din alte vremuri
(varianta T1 Neculai Chirică)

Pe ce meleaguri, unde mi-s
Romana Flora, cald încânt,
Archipiada şi Thaïs
Ce-s vere bune prin orând?
Echo ducând orice cuvânt
Spre larg, în zvoană murmurată,
Frumoasă coz?… *Dar unde sunt*
zăpezile de altădată?

Unde-i mintoasa Helois
De dragul cui, scornit şi-nfrânt,
Pierre Esbaillart, la Sainct-Denys,
Purtă monahicesc veşmânt?
Şi unde-i doamna ce mormânt
Făcu din Sena-nvolburată
Lui Buridan?… *Dar unde sunt*
zăpezile de altădată?

Şi Doamna Blanche – un crin deschis,
Neîntrecută-n caldu-i cânt,
Lungana Berthe, Bietris, Allys
Sau Haremburges în Mayne tronând?
Şi Jehanne ce-n Rouen s-a frânt
Pe-un rug în flăcări? Prea Curată,
Unde-s acum?… *Dar unde sunt*
zăpezile de altădată?

Pe unde-s, Doamne, şi de când,
Nu căuta! Cheia-i păstrată
În versul meu:… *Dar unde sunt*
zăpezile de altădată?

Balada doamnelor de odinioară
(varianta T2 Zoe Verbiceanu)

Spuneţi, spre ce ţărm ferice
Frumuseţi strălucitoare
Şi-au luat sborul de aice?
Undeva mai fi-vor oare,
Inimile să-nfioare:
Flora, scump vlăstar roman,
Si Taïsa , mîndra floare?
Dar zăpada celui an?

Unde-i cea de car' se zice
C-a iubit-o cu ardoare
Abelar cel neferice?
Dar acea necruţătoare
Care puse să omoare
Pe sărmanul Buridan
în a Senei grea vîltoare?
Dar zăpada celui an?

Dar suava Beatrice
Şi acea privighetoare
Blanşa – cu cosiţi de spice,
Berta – cu prelungi picioare.
Şi-a mai mândră din fecioare
Arsă-n rugul din Ruan,
Unde-i Maică Îndurătoare?…
Dar zăpada celui an?

Principe, un fulg, o flaore,
Un chip oacheş sau bălan –
Azi e viu şi mâine moare
Ca zăpada celui an!

BDD-V4328 © 2017 Editura Sitech
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:51:51 UTC)

Balada doamnelor de altădată
(varianta T3 Dan Botta)

Ci spune-mi unde-n ce cuprins
E Flora râmleanca frumoasă;
Archipiada şi Tais,
Ce-a fost şi vara ei duioasă?
Şi Eho, dintr-un freamăt scoasă,
Cântând pe râuri şi-ntinsori,
Dumnezeieşte de frumoasă?
Dar unde-s marile ninsori?

Şi prea-nţeleapta Heloys,
Din vina cui scopit rămas-a
Pierre Esbaillart la Sainct-Denis?
De dragul ei îmbrăcă rasa.
Aşijderi, unde e Crăiasă
Ce-a pus ca Buridan, în zori,
Să fie-n rîu zvîrlit cu plasa ?…
Dar unde-s marile ninsori?

Şi Blanche, ca floarea de cais,
Măiastră-n cântece crăiasă,
Berthre Picior-Lung, Bietris, Alis,
Haremburgis în Maine băneasă,
Ioana, ţăranca vitează
Ce-au ars-o anglii în vâltori;
Ci unde-s ele, Împărătească?
Dar unde-s marile ninsori?

De ele, măre, ce-ţi mai pasă
Pe unde sunt din alte ori.
Doar viersu-acesta nu te lasă:
Dar unde-s marile ninsori?

Balada doamnelor din vremea de odinioar'
(varianta T4 Romulus Vulpescu)

Spuneţi-mi, unde, în ce plai-s
Frumoasa Floare din Râmlene,
Archipiada spun, şi Taïs
Ce-au fost mlădiţe cosângene?
Echó ce auie-n poiene,
De chemi la iaz sau pe tăpşan,
Ce-avea frumuseţi nepământene?…
Dar unde-i neaua de mai an?

Dar prea-nţeleapta Eloisa
De dragul cui, în cazne-avane,
Scopit fu Avelar, şi i s-a
dat lui monahiceşti canoane?
Dar Doamna poruncind cu toane
Vârât în sac pe Buridan
Să-l svârle Senei în bulboane?
Dar unde-i neaua de mai an?

Dar Blanca – Doamna, crin în floare,
Ce îngâna cu viers de zână?
Dar Bertha cu piciorul mare,
Alisa, Eremburga? Până
Şi a Ioanei d'Arc ţărână
Mucenită la Ruan?
Unde-s, Fecioară-Atotstăpână?…
Dar unde-i neaua de mai an?

Măria Ta, să nu-ntrebi unde
Au pus, (de-un leat, de ieri) e-n van.
Căci viersul meu îţi va răspunde :
Dar unde-i neaua de mai an?

BDD-V4328 © 2017 Editura Sitech
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:51:51 UTC)

Balada domniţelor de odinioară
(varianta T5 Francisc Păcurariu)

Cine-mi va spune tainica poveste
A umbrelor cu vremea spulberate:
Domniţa din vechime unde este
Ce trup de calde lunci înmiresmate?
Unde-i mândria Romei, Flora, unde
Îi înfloreşte coapsa primăvara?
Dar zâna tristă-a sprintenelor unde?
Dar unde-i neaua de odiniară?!

Unde-i muierea şoldul ce-şi feri
De-mbrăţişări cu-atâta strâşnicie
Că Abelard de dor se surghiuni
Castrat şi mut în aspră sihăstrie?
Unde-i regina ce-şi momi, să piară,
Iubitu-n verdea undelor bulboană?
Unde ne mână trecerea avană?
Dar unde-i neaua de odiniară?!

Unde-s cu slava din letopiseţe
Câte ne ies din pâcla amintirii:
Regina Blanche ori Berta? Câte feţe
s-au şters, năluci, din zarişte privirii!
Pe cea căznită de englezul gâde
Pe rugul din Rouen, mai ieri, fecioară,
Unde-au suflat-o vânturile hâde?
Dar unde-i neaua de odiniară?!

Balada doamnelor de altădată
(varianta T6 Al. Alexianu)

Spune-mi unde-n care ţără
Sau pe ce ascuns tărâm
E zeiţa de la Râm,
Flora mândră şi fecioară?
Ori vrăjita Echo şi
Thais sau Alcibiada…
Spune-mi unde-s? *Dar zăpada*
De-astă iarnă unde-o fi?

Unde-i Heloïse, frumoasa,
Pentru care odinioar'
Întristat a-mbrăcat rasa
De călugăr Abelard?
Doamna care porunci
Ferecat, în val, să cadă
Buridan…? *Dar zăpada*
De-astă iarnă unde-o fi?

Spune-mi unde e Alice…?
Bertha trupeşă şi plină…?
Blanche, măiastră-n glas, regină…?
Ehrenbors şi Beatrice…?
Ori Jehanne din Domremi,
Dată flăcărilor pradă… ?
Spune-mi unde-s? *Cea zăpadă*
De-astă iarnă unde-o fi?

Cneaz mărit, nu ispiti
Taina… ! Nimeni n-o s-o vadă!
Spune-mi oare: *Cea zăpadă*
De-astă iarnă unde-o fi?

BDD-V4328 © 2017 Editura Sitech
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:51:51 UTC)

BIBLIOGRAFIE

Adam, J.-M., 2005, *Les textes types et prototypes*, Paris, Armand Colin.

Munteanu, Mihaela, 1998, *Six variantes parallèles en roumain de la „Ballade des dames du temps jadis" de François Villon – Etude critique comparative*, în *Studia Universitatis* „Vasile Goldiş", Arad, Vol. 8, Seria B, 1998, p. 123–135.

Pop, Ion, 2017, *Șerban Codrin – Neomodernism*, în *Vatra*, nr. 1-2, 2017, p. 47-50 (consultat online https://revistavatra.org/2017/03/10/ion-pop-serban-codrin-neomodernism/).

Rădulescu, Anda, 2005, *Théorie et pratique de la traduction*, Craiova, Editura Universitaria.

Ruello, Francis, 2017, « BURIDAN JEAN (1300 env.-apr. 1358) », în *Encyclopædia Universalis* [en ligne], consulté le 28 juin 2017. URL : http://www.universalis.fr/encyclopedie/jean-buridan/.

Surse:

Villon, François, 1983, *Poezii*, Bucureşti, Ed. Minerva.

Villon, François, 1992, *Poésies*, Texte présenté et commenté par Jean Dufournet, Paris, Flammarion, p. 108, 110 (pentru varianta medievală), p. 109, 111 (pentru varianta modernă)

http://www.poezie.ro/index.php/poetry/22688/Balada_doamnelor_din_alte_vremuri (pentru variantele propuse de Zoe Verbiceanu, Dan Botta, Al. Alexianu, Romulus Vulpescu, Fr. Păcurariu).

Surse internet:

https://dexonline.ro/

THE BALLAD OF THE DEAD LADIES. AN INTERPRETATION AND TRANSLATION APPROACH TO THE ROMANIAN VERSIONS OF VILLON'S POEM

Abstract

This study attempts to be a comparative-contrastive analysis of different possibilities of translating a poem belonging to French medieval poetry. The textual interpretation will try to underline the difficulties encountered by the translator engaged in literary translations, difficulties inherent in the lyric genre. On the one hand, the meaning is the one that has to be preserved, but on the other hand, one has to obey the constraints imposed by the prosody of the source language text (rhyme, rhythm, verse, etc.). At the same time, the challenge of the translation exercise, assumed by the translator / interpreter is to (re)create the atmosphere of the initial work, hardly ever transposed in the target language texture.

Key-words: *literary translation, meaning, source language, target language, prosody.*

BDD-V4328 © 2017 Editura Sitech
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 20:51:51 UTC)